

Uzsākam dzelteno stērstu dialektu pētījumu

EDMUNDS
RAČINSKIS

Sākot ar šo pavasari, ikvienam putnu vērotājam un dabas draugam ir iespēja piedalīties plašā starptautiskā pētījumā par dzelteno stērstu *Emberiza citrinella* dziesmu dialektiem. To vada pētnieki no Prāgas Kārļa Universitātes un Čehijas Ornitoloģijas biedrības, gan padziļināti noskaidrojot stērstu dziesmu attīstību Jaunzēlandē, kur šos putnus 19. gadsimtā ieviesa no Britu salām, gan veidojot Eiropas dzelteno stērstu dialektu izplatības karti (<http://www.yellowhammers.net/recording/full>). Lai tajā pienācīgi atspoguļotos arī Latvijas populācija un mēs paši zinātu, kādā dialektā (vai dialektos) pie mums dzied stērstes, ar lielu interesi esmu uzņēmies brīvprātīgi rīkot dzelteno stērstu dialektu pētījumu Latvijā.

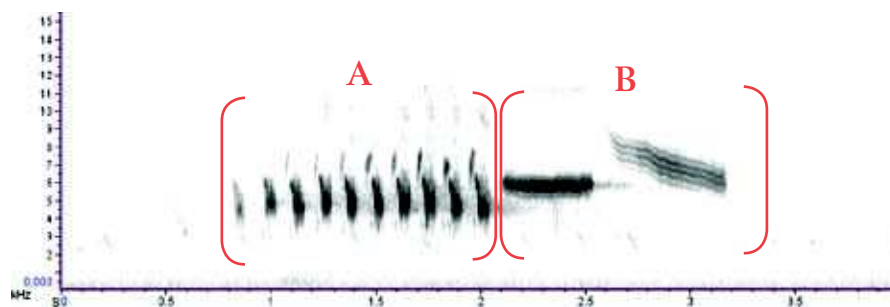
Dzeltenā stērste *Emberiza citrinella*.
Foto: S. Bērziņa / selgasfoto.lv

Dzeltenās stērstes dziesma ir īsa un vienkārša. Pilna dziesma sastāv no divām daļām (1. attēls) – A: īsās, strauji atkārtotās notis sākumā un B: divas stieptas zilbes beigās. Katra tēviņa dziesmu krājumā parasti ir divi atšķirīgi A daļas varianti (piemēram, 2. attēlā cits dziesmas veids no tā paša putna, kam 1. attēls), ko tas dzied pamīšus virknēs – vispirms atkārtojot dziesmu ar vienu A daļas variantu, tad uzsākot un atkārtojot dziesmas ar otru sākuma paveidu. Taču B daļas uzbūve katram putnam ir samērā pastāvīga, un tieši tā nosaka piederību noteiktam dialektam. Bieži vien stērstes nodzied nepilnu dziesmu – tikai A daļu vai A + vienu B daļas zilbi. Tādos gadījumos dialekts nav droši nosakāms un ir jāsgaida vismaz viena pilna – pabeigta – dziesma.

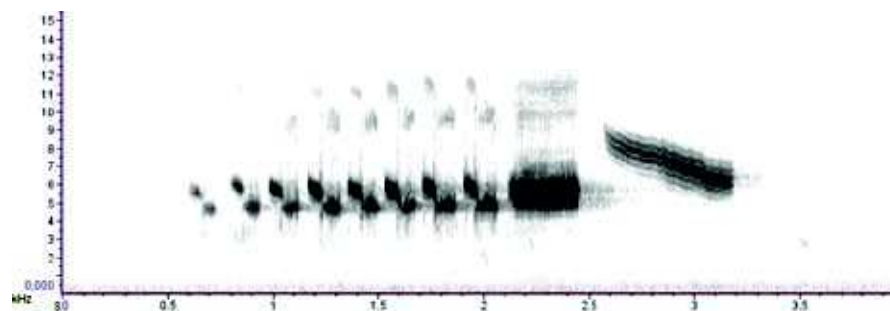
Līdz šim noskaidrots, ka dzelteno stērstu dialektiem Eiropā ir plaša (makroģeogrāfiska) izplatība un vietām pat ievērojama pārklāšanās. Taču iezīmējas arī likumsakarības – piemēram, acīmredzamas reģionālas dialektu robežas pastāv starp Skandi-

nāvijas, Baltijas jūras austrumu krasta un Polijas pamata populācijām (3. attēls). Pārbaudot nedaudzos līdz 2013. gada beigām man pieejamos ierakstus no Latvijas, izrādījās, ka visas pilnās dziesmas atbilst tā sauktajam “BC” dialektam, kam raksturīga krītoša otrā B daļas nots (sk. 1. un 2. attēlu) un kas 3. attēlā iezīmēts ar dzelteniem aplīšiem. Samērā netālu uz dienvidiem – Polijā un, pēc nepārbaudītām ziņām, vismaz vietām arī Lietuvā – dzeltenajām stērstēm novērotas “BE” dialekta dziesmas ar kāpjošu, uzrautu izskaņu (zaļie aplīši 3. attēlā, 4. attēls).

Lai pilnīgāk noskaidrotu Latvijas dzelteno stērstu dziesmu dialektus, šogad aicinu piedalīties šajā vienkāršajā un aizraujošajā pētījumā ikvienu, kas dodas dabā un kam ir pieejamas kaut vai vienkāršākās skaņu ierakstu ierīces – viedtālrunis, diktofons vai fotokamera ar video režīmu. Dzeltenās stērstes ir sastopamas visā Latvijā, gandrīz ikvienā lauku nostūrī un dzied visu vasaru, tādējādi paraugu ievākšanas iespējas ir tikpat kā neierobežotas.

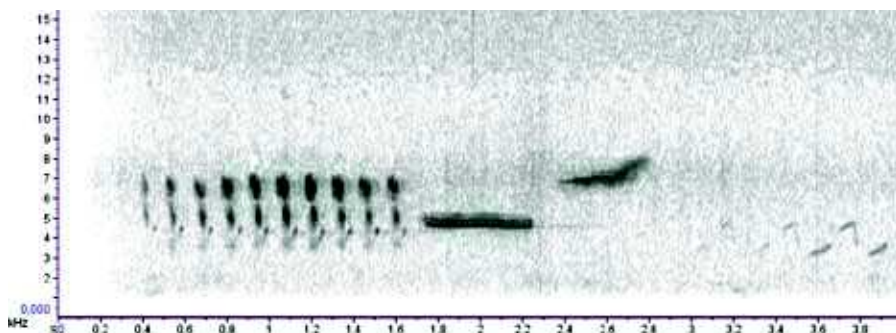
1. attēls. Raksturīga pilna dzeltenās stērstes dziesma sonogrammā (ierakstīta 05.04.2012. Dvietes palienē pie Putnu salas, E. Račinskis). Tautā zināms dziesmas pieraksts arī kā “Dzer, dzer, dzer, dzer, dzer, dzer, dzer, dzer, dzer, dzer pie-nū!”

2. attēls. Tā paša putna dziesma ar atšķirīgu A daļu, bet līdzīgu B daļas uzbūvi. “BC” dialekts.

3. attēls. Dzeltēno stērstu dialektu izplatības pagaidu karte internetā (uz 03.04.2014., <http://www.yellowhammers.net/recording/full/>; ziņas no Latvijas vēl nepilnīgas).

4. attēls. Dzeltēnās stērstes "BE" dialekta dziesmas sonogramma (ierakstīta 10.04.2014. Polijas ZA daļā, Edmunds Račinskis, ieraksts pieejams šeit: www.xeno-canto.org/173550).

Dziesmas ieraksta veikšanai ieteicams pienākt vai piebraukt ierakstāmajam putnam iespējami tuvu, to neizbiedējot. Dažkārt tas labi izdodas, neizkāpjot no stāvoša auto un ierakstot skaņu caur atvērtu logu. Tā kā mikrofons var būt ļoti jutīgs pat pret niecīgām vēja pūsmām, vēlams tam uzlikt kaut vai improvizētu aizsargu – vilnas cimdu vai cepuri. Vislabāk tomēr ierakstīt mierīgā laikā un arī uzvesties klusu, ieraksta laikā nekustīgi stāvēt (vai sēžot) uz vietas. Labākai skaņai mikrofons jāpavērš tieši pret dziedošo putnu. Svarīgi ierakstīt vairākas dziesmas vienuviet un ieklausoties pārlicināties, ka vismaz kāda no tām ir pilna – ar divām stieptajām B daļas skaņām nobeigumā. Katram ierakstam noteikti jāatzīmē precīza novērošanas vieta un laiks, drošāk to ierunāt uzreiz ieraksta beigās.

Pēc ierakstīšanas savus stērstu novērojumus kopā ar dziesmu ierakstiem mp3

failu formātā varat pievienot portālā www.dabasdati.lv, līdzīgi kā tur pievieno fotoattēlus. Ja jūsu telefons ieraksta citā formātā nekā mp3, tāpat ar skaņas atdalīšanu no video failiem, ieraksti pirms turpmākas izmantošanas ir jākonvertē uz mp3, izmantojot kādu no internetā pieejamām bezmaksas skaņas failu konvertēšanas programmām (piemēram, *AudioCoder* vai *AoA Audio Extractor Basic*). Arī tad, ja pietrūkst laika, zināšanu vai iespēju pašiem nodarboties ar failu apstrādi, ir pavisam vienkārša izeja – atsūtīt nepārveidotās stērstu dziesmas man pa e-pastu (edmunds@ldf.lv) jebkādā formātā.

Pirmie dzeltēno stērstu dziesmu ierakstīšanas izmēģinājumi ar mobilajiem tālruniem, diktofoniem un fotoaparātiem 2014. gada pavasarī ir parādījuši, ka, neatkarīgi no citādiem kvalitātes apsvērumiem, iegūtā skaņa ir pilnībā pietiekama dziesmu dialektu noteikšanai. Pat klusu ierakstu so-

nogrammās parasti var saskatīt zīmīgo skaņu "nospiedumus", ko ar dzirdi būtu grūti izšķirt. Gandrīz vienīgais iemesls, kura dēļ daži ieraksti paliek neizmantojami dialektu pētījumam, ir pilno, pabeigto dziesmu trūkums. To var labot, ierakstot ilgāk – vairāk dziesmu vienā reizē – un, protams, klausoties līdzī. Visādi citādi šī metode ir vienkārša un darbojas labi, tā ka atliek kopīgiem spēkiem šovasar ievākt dzeltēno stērstu dziesmu paraugus pēc iespējas daudzās dažādās Latvijas vietās.

Ļoti svarīga piebilde – šim pētījumam noderēs arī jebkad agrāk veikti dzeltēno stērstu dziesmu ieraksti ar zināmu tapšanas vietu un laiku. Turklāt stērstu dziesmas var atrast negaidītās vietās – gan kā fona sugas citu putnu balsu ierakstos, gan dabā uzņemtu video materiālu skaņā. Tāpēc aicinu pārbaudīt arī savu arhīvu krājumus, ja jums tādi ir, jo ikvienu līdz dialektam nosakāma dzeltēnās stērstes dziesma būs svarīgs piensūms Latvijas un Eiropas stērstu izpētē.

Paldies pirmajiem atsaucīgajiem pētījuma dalībniekiem un palīgiem, kas līdz šā raksta pabeigšanas brīdim 3. aprīlī ziņojuši par dzeltēno stērstu dziesmām: Margarita Baltā, Daiga Brakmane, Agnis Bušs, Agris Celmiņš, Andris Dekants, Kaspars Funts, Ardāns Geritšens (*Ardaan Gerritsen*), Ieva Grīnerte, Indriķis Krams, Uģis Pīterāns, Ilze Priedniece, Jānis Priednieks, Sandris Rabkevičs, Ginta Sirmane, Ģirts Zembergs. Veiksmi arī turpmāk!

Autora adrese: edmunds@ldf.lv

Summary

Launch of a Yellowhammer dialect study /Edmunds Račinskis/

Starting from early spring 2014, Latvia joins the international scheme for a study of Yellowhammer song dialects (www.yellowhammers.net). Every birdwatcher and nature enthusiast is encouraged to record and submit song samples, simply using mobile phones or digital cameras for capturing sound. So far, only songs of "BC" dialect have been found in Latvia.